

Dalarna University

This is an accepted version of a paper published in *Svensk kyrkotidning*. This paper has been peer-reviewed but does not include the final publisher proof-corrections or journal pagination.

Citation for the published paper:

Axelson, T. (2013)

"Filmens världar och religionens - en kort historieteckning"

Svensk kyrkotidning, 109(4): 68-69

Access to the published version may require subscription.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:du-12056>

DiVA 

<http://du.diva-portal.org>

FILMENS VÄRLDAR OCH RELIGIONENS – EN KORT HISTORIETECKNING

Av Tomas Axelson

Universitetslektor i religionsvetenskap med medieinriktning
Högskolan Dalarna

<http://www.du.se/avm/personal/Tomas-Axelson>

(Publicerad i Svensk kyrkotidning Nr 4, årgång 109, 8 februari 2013)

Ändå sedan filmen föddes som en ny slags konstform där rörliga bilder för första gången såg dagens ljus 1895 så har det funnits en levande relation mellan filmens värld och religionens. Under den tidiga perioden i filmens barndom levererade välkända bibelberättelserna stoff till många stumfilmer. De hade den givna fördelen av att redan vara etablerade och allmänt kända av sin publik som därmed lätt identifierade vilken slags berättelse man hade att göra med i det stumma ljusflimret från projektorn.

Ett par decennier in på 1900-talet utvecklades filmen i en riktning mot det spektakulära och spekulativa vilket gjorde att moraliska vakthållare utvecklade ett kritiskt öga till film. Sverige blev först i världen med en statligt initierad filmcensur som instiftades 1911 med uppgift att för samhällsmedborgares räkning se till att vid visning av filmer "icke något mot sedlighet stridande eller mot myndigheter eller enskilda ohöviskt förekommer".¹ I filmens Amerika blev det en kyrklig institution som tog initiativ till en bevakning av filmens innehåll. Katolska kyrkan upprättade 1933 en moralisk instans, National Legion of Decency, som kom att hålla ett strängt vakande öga på den moraliska halten i amerikansk film, framför allt i jakt på olämpliga skildringar av nakenhet och antydningar om sexualitet som passerat den känsliga gränsen för det sedesamma.

Filmen som konstform kom således under första halvan av 1900-talet ofta att förknippas med enkel underhållning av låg moralisk halt. Samtidigt fanns hela tiden enskilda röster som talade för att ta tillvara den kraft som fanns i det filmiska berättandet. Den kristna dagstidningen Svenska Morgonbladet konstaterade i en ledare 20 nov 1939 att kyrkan skapat ett avståndstagande som missat något väsentligt när det gäller filmens värde.

¹ Den svenska filmcensuren avskaffades för övrigt 2010 och ansvaret för bevakning av film gick därmed över till Statens Medieråd.

Man har lämnat hela detta område åt sitt öde, lämnat det som besmittat, som ovärdigt en kristen att befatta sig med. I stället borde man ha bidragit till filmens höjande – i insikt om, att ädel, inspirerad film kan vara ett utomordentligt vapen i det godas tjänst (Bengtsson 2007 s 13).

Flera kyrkligt aktiva röster tog till orda i en insikt om att filmens inbjudande fantasivärldar har en förmåga att formulera tankar om livet och samhället som lyckades nå fram till många människor på ett slagkraftigt sätt och som borde tas tillvara mer medvetet. Kyrkoherde Erik Arbin skriver 1941 en debattbok och ser film som en möjlighet att nå ut.

Film bestämma i hög grad massornas tänkesätt. Kyrkan bör mer än hittills söka kontakt med dem och så finna den predikstol, från vilken hon kan tala till hela folket (Arbin citerad i Bengtsson 2007 s 14).

Dessa debattinlägg kunde dock inte hindra att den etablerade hållningen till film blev mycket avvaktande från kyrkans sida. Under mitten av 1950-talet hade institutionaliserad religion kommit att förhålla sig distanserat till film med mer eller mindre uttalade påbud från kyrkligt engagerade att hålla avstånd till den framväxande och populära filmkulturen.

En delvis annan fas inträder från 1960-talet och framåt på olika plan. Internationellt produceras under 1960-talet tre betydelsefulla Jesusfilmer; Nicholas Rays *Konungarnas konung* (1961), Pasolinis *Matteusevangeliet* (1964) samt George Stevens *Mannen från Nazareth* (1965). Den tredje filmen en veritabel mastodontfilm med mängder av Hollywoods filmstjärnor ned till minsta biroll, överraskande nog med den svenska Bergmanskådespelaren Max von Sydow i huvudrollen som Jesus. Evangeliernas centralkaraktär gestaltades således inom några få år på vita duken genom två påkostade Hollywood-versioner samt genom en finstämd italiensk lågbudgetversion som av många uppfattas som en av de mest trovärdiga Jesus-filmer som någonsin gjorts. Till mångas förvåning gestaltat på ett gripande och inkännande sätt av en välkänd italiensk samhällskritiker och marxist; Pier Paolo Pasolini (Se Axelson & Sigurdson 2005).

Det tidiga 1960-talet ser också Sveriges internationellt tongivande regissörsstjärna, Ingmar Bergman, grubbla sig igenom Guds frånvaro i tre filmer som når en global och intellektuell publik; *Såsom i en spegel* (1961), *Nattvardsgästerna* (1963) och *Tystnaden* (1963). Filmerna betecknas vanligen som Bergmans gudstrilogi och

Bergman visar hur komplexa och filosofiska frågor på ett engagerande sätt kan bearbetas genom den rörliga bildens narratologiska temperament.

I en sådan här översikt över relationen mellan film och religion innehåller 1960-talet således intressanta exempel på både religionsfilosofiskt komplexa berättelser om tro och vetande parallellt med bibelberättelsernas Jesus i storduksformat. Film blir kulturellt sett under andra hälften av 1900-talet en allt viktigare arena för kommentarer om samhällets riktning och bidrar till en polyfoni av moraliska röster, ibland i den mer svårtillgängliga konstfilmens skepnad, ibland genom den mer lättillgängliga underhållningsfilmens kioskvältare.

Utvecklingen fortsätter under 1970-talet som blev ett dynamiskt filmdecennium där filmer föddes som gestaltade idéer och föreställningar som kom att bli nydanande tillskott i det västerländska samhällets symboliska universum. Genom George Lucas succé med sin rymdsaga *Star Wars* (1977) förändrades flera saker samtidigt. Generationer av filmpublik fick lära sig betydelsen av 'The Force' och ett nyandligt budskap hittade en kongenial filmisk förpackning som fick en stark publik resonans. Det blir under 1970-talet allt tydligare att underhållning och religiöst idéinnehåll kan gå hand i hand och erbjuda meningsskapande system som både bryter upp traditionella meningsstrukturer och fördjupar andra. En lång rad skräckfilmer tar upp religiösa teman med *Exorcisten* (1973) och filmerna i *Omen*-serien (1976, 1978 och 1981) som de mest markanta.

I övergången mellan 1970-tal och 1980-tal bryter *Alien* (1979) ny mark och grundlägger en svit filmer som debatteras intensivt inom akademiska och kulturkritiska kretsar, inte minst queer-teoretiskt. Under 1980-talet ser en rad filmer till att skapa debatt om samhällets riktning, ofta med apokalyptiska och civilisationskritiska varningar som i *Blade Runner* (1982), *Mad Max – The Road Warrior* (1981) och dess uppföljare *Mad Max Beyond Thunderdome* (1985) eller *Terminator* (1984) och dess uppföljare *Terminator II – Judgment Day* (1991).

Under 1990-talet och framåt händer något och en ny fas kan sägas inträda som förebådar framväxten av en annan relation mellan kyrkan och filmen. Nu framträder på bred front en generation religionsvetare och teologer med ett sakkunnigt intresse för filmens värld. Mängder av teoretiska titlar kommer ut i gränslandet mellan religion och film och växer till en snart oöverblickbar flod av böcker. Den populärkulturella filmens berättelser har blivit fullt legitima artefakter att gå i närkamp med och tolka; *Alien*-sviten (1979-1986-1992-1997-2012), *Pulp Fiction* (1994),

Nyckeln till frihet (1994), *Titanic* (1998), *Matrix* (1999), *Sagan om ringen* (2001-2003), filmserien *Harry Potter* (2001 – 2011) o.s.v.

Under 2000-talet kompletteras detta akademiska intresse också av initiativ i kyrko- och församlingslivet samt i andra samhällssektorer på många nivåer. Svenska kyrkan instiftar ett nationellt kyrkligt filmpris vid Göteborgs internationella filmfestival år 2003 och följer upp med ett kyrkligt filmpris 2007 vid barn- och ungdomsfilmfestivalen BUFF i Malmö 2007. Film som utgångspunkt för fokuserade samtal om existentiella frågor arrangeras 2003 första gången vid Existentiell filmfestival i Falun. Svenska kyrkan i Arjeplog genomför 2005 sin första filmfestival som snabbt växte till en spännande mötesplats mellan den svenska filmbranschen och kyrkans folk. I Göteborg har Hagakyrkan under 2000-talet samlat människor till gruppsamtal om film i en samtalsmodell kallad *Tala film – tala liv*.

Under det senaste decenniet har också kyrkor runt om i Sverige tagit initiativ till film och samtal i samband med de större religiösa högtiderna vid allhelgonahelgen och påsk. Ambitiösa filmprogram kan exemplifieras under senare år från Hedvig Eleonora i Stockholm, Filmdialogen i Enskede Årsta församling eller Bio Existens i Västerås. Från andra sammanhang kan också Sveriges första filmterapeut nämnas som i Malmö arbetar med filmscener som utgångspunkt för gruppterapeutiska samtal och i Stockholm arrangeras film och samtal under rubriken *Psykologer tittar på film*.

Det tycks inte längre råda någon tvekan om att ta filmer på stort allvar. Sammantaget så framträder idag en relation mellan filmens och religionens värld med allt fler beröringspunkter och som något som fortgående befruktat varandra. Filmen och den rörliga bildens berättelser fångar upp angelägna frågor i samhället och jag ser filmen som en konstform som parallellt lyckas skapa kritisk reflektion om dagens samhälle samtidigt som filmen hjälper många människor att tänka kring det egna personliga livet på ett existentiellt meningsfullt sätt. Dessa bildberättelser utgör idag viktiga meningsskapande resurser i ett alltmer bildorienterat mediasamhälle och alltfler inom kyrkans värld ser också filmens potential i denna anda. Idag råder således ett relativt sjudande och aktivt samtal på många nivåer. Teologer samtalar med filmvetare och vice versa. Filmfestivaler delar ut kyrkliga priser. Kyrkan skapar filmdagar och samtalsmöjligheter. Svenska filminstitutet arrangerar seminarier om filmens livsåskådningspotential och dess roll i en levande demokrati.

Inom detta område som fortsätter att utvecklas finns dock anledning att ställa vissa frågor liksom fenomen att begrunda och i detta temanummer kommer flera frågor att beröras i olika kapitel.

REFERENSER:

Axelson, Tomas & Sigurdson, Ola (2005) *Film och religion. Livstolkning på vita duken*. Örebro: Cordia förlag

Bengtsson, Bengt (2007) "Filmen – en ny predikstol?" I Roos, Lena & Vesterlund, Per (red). *Bogart och Betel. Texter om film och religion*. Gävle: Swedish Science Press

www.imdb.com